

MINISTER
KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO

Bogdan Zdrojewski

DDK /4282/09/DJ

113
GABINET MARSZAŁKA SENATU

wpiętno dn. 10.04.09.....

nr 2084.....podpis.....

113
KANCELARIA
Senatu Prac Senackich Warszawa, 8 kwietnia 2009 r.
oprac. 15.04.09...zał.....
2565 podpis...Maw.....

Pan
Bogdan Borusewicz
Marszałek Senatu
Rzeczypospolitej Polskiej

Senatorzy Paweł Marzetta,

w odpowiedzi na Oświadczenie Pana Senatora Bohdana Paszkowskiego, złożone podczas 29. posiedzenia Senatu RP w dn. 19 marca br. (pismo nr BPS/DSK-043-1487/09 z dn. 25 marca br.), dotyczące ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego poza Krajem, proszę przyjąć zapewnienie, że sprawa ta stanowi jedną z najistotniejszych powinności Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W obszarze szeroko pojmowanej ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym poza granicami Rzeczypospolitej, do zadań Ministra należą w szczególności: wykonywanie, w porozumieniu z Ministrem Spraw Zagranicznych, umów międzynarodowych, których stroną jest Rzeczpospolita Polska, w zakresie ochrony polskiego dziedzictwa kulturalnego za granicą; prowadzenie ewidencji ruchomych i nieruchomych dóbr kultury związanych z Polską, a znajdujących się za granicą w wyniku grabieży wojennych, zmian w przynależności państwowej niektórych terytoriów oraz nielegalnego wywozu; gromadzenie danych dotyczących okoliczności utraty ruchomych dóbr kultury i możliwości ich restytucji; organizowanie poszukiwań utraconych dóbr kultury polskiej za granicą i podejmowanie działań restytucyjnych; dokumentowanie poloników o szczególnym znaczeniu dla polskiego dziedzictwa kulturalnego; organizowanie i udzielanie pomocy w celu zabezpieczenia i konserwacji dóbr kultury oraz upamiętnienia wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z polskim dziedzictwem kulturalnym za granicą; promowanie badań naukowych nad polskim dziedzictwem kulturalnym za granicą; informacja i propagowanie wiedzy o polskim dziedzictwie kulturalnym za granicą przez publikacje, wystawy i środki masowego przekazu; współdziałanie z Naczelnym Dyrektorem Archiwów Państwowych w zakresie ochrony i restytucji polskich zasobów archiwalnych za granicą; opieka i pomoc organizacjom i instytucjom, polonijnym i emigracyjnym prowadzącym działalność w zakresie nauki, kultury i ochrony polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą; wspieranie muzeów, bibliotek i archiwów.

Planowanie powyższych przedsięwzięć możliwe jest dzięki przeznaczeniu znaczących środków finansowych i jednoczesnym wdrożeniu rozwiązań systemowych. Od roku 2006, w ramach Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego „Dziedzictwo kulturowe” funkcjonuje Priorytet 3: „Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju”. W intencji Ministra, priorytet ów powinien zapewnić finansowanie i dofinansowywanie gros inicjatyw. W celu zapewnienia właściwej koordynacji przedsięwzięć związanych z ochroną polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą w Ministerstwie działa Departament Dziedzictwa Kulturowego.

Miejsce szczególne w polityce Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego zajmuje problematyka ochrony spuścizny kulturowej na obszarach tzw. Kresów Wschodnich dawnej Rzeczypospolitej: skuteczne wsparcie projektów jej rewaloryzacji po dekadach systematycznej degradacji, a w uzasadnionych wypadkach – podejmowanie inicjatyw restytucyjnych.

Terminem „polskie dziedzictwo kulturowe na Wschodzie” objąć można kilka zróżnicowanych kategorii dóbr kultury, znajdujących się obecnie w archiwach, bibliotekach i muzeach za wschodnią granicą Rzeczypospolitej. Należą do nich obiekty: zagrabione przez carską Rosję w okresie zaborów, których nie udało się odzyskać w wyniku prac Komisji Mieszanych Reewakuacyjnej i Specjalnej po Traktacie Ryskim (1921 r.); utracone w wyniku przesunięcia granic w 1945 r.; zagrabione przez ZSSR na terenie Polski (w jej obecnych granicach) podczas i w wyniku drugiej wojny światowej; zrabowane przez Niemców w okupowanej Polsce (w jej granicach z 1939 r.), a następnie przejęte i wywiezione przez Sowieców; osobną grupę stanowią zabytki nieruchome (wraz z wyposażeniem), pozostałe za wschodnimi granicami państwa polskiego w wyniku zmian granic w 1921 i 1945 r.

W latach dziewięćdziesiątych wypracowana została baza prawna umożliwiająca współpracę w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego z państwami powstałymi po rozpadzie Związku Radzieckiego (*Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Łotewskiej o współpracy kulturalno-edukacyjnej z 23 marca 2006 r.*; *Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Białoruś o współpracy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturalnego z 25 marca 1995 r.*; *Porozumienie między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Ukrainy o współpracy w dziedzinie ochrony i zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas II wojny światowej z 25 czerwca 1996 r.*; *Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Litewskiej o współpracy Pełnomocników Rządów w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego z 16 grudnia 1999 r.*; *Porozumienie o współpracy w dziedzinie ujawniania i zwrotu dóbr kultury przemieszczonych na obszar drugiego Państwa między Pełnomocnikiem Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego za Granicą a Pełnomocnikiem Rządu Federacji Rosyjskiej w Rzeczypospolitej Polskiej do Spraw Dziedzictwa Kulturalno-Historycznego, członkiem Państwowej Komisji do Spraw Restytucji Dóbr Kultury z 18 maja 1994 r.*)

Należy wskazać, iż nowe instrumenty prawne i finansowe umożliwiające realizację wspólnych projektów – w pierwszym rzędzie z partnerami litewskimi i łotewskimi – pojawiły się wraz z przystąpieniem Polski, Litwy i Łotwy do Wspólnoty Europejskiej. Równoległe sformułowanie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa stworzyło dodatkowy mechanizm współpracy z państwami sąsiadującymi z Unią Europejską (przede wszystkim z Ukrainą), również w zakresie ochrony dóbr kultury.

Umowy i porozumienia dwustronne zapewniają umocowanie prawne komisjom mieszanym, stanowiącym zasadnicze fora współpracy z partnerami białoruskimi, litewskimi, rosyjskimi i ukraińskimi. Komisje obejmują swoją właściwością problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego (określanego zazwyczaj terminem „wspólnego dziedzictwa”) oraz zwrotu dóbr kultury utraconych i bezprawnie przemieszczonych podczas drugiej wojny światowej.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prowadzi kompleksową rejestrację i dokumentację zabytków kultury polskiej i z Polską związanych (w tym cmentarzy i zabytków sepulkralnych), znajdujących się za wschodnią granicą. Dwukierunkowa ewidencja obiektów ma na celu w pierwszej kolejności odtworzenie stanu posiadania z 1939 r. oraz ich obecnego miejsca przechowywania, bądź stanu zachowania. W dalszej kolejności prace dokumentacyjne obejmują obszar historycznej Rzeczypospolitej w jej granicach z 1772 r.

Pozyskiwaniu informacji o zabytkach polskiego dziedzictwa kulturowego służą kwerendy: archiwalne, biblioteczne i ikonograficzne oraz inwentaryzacje w terenie. Materiały uzyskiwane są dzięki współpracy z instytucjami i osobami prywatnymi (w kraju i za granicą). Obecnie w kartotece Departamentu Dziedzictwa Kulturowego figuruje przeszło 35 tysięcy kart inwentaryzacyjnych zabytków, 30 tysięcy zdjęć i różnorodnych materiałów ikonograficznych. Gromadzone są kopie archiwaliów, specjalistyczne ekspertyzy i opracowania (z zakresu historii,

historii sztuki, muzealnictwa) oraz dokumentacje konserwatorskie (m.in. opinie, wytyczne, programy i kosztorysy prac).

Od 1992 r. szef resortu kultury dofinansowuje konkretne projekty prac inwentaryzacyjnych na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej. Badania terenowe uzupełniane są przez kwerendy archiwalne w kraju i za granicą. Wyniki prowadzonych prac są sukcesywnie publikowane m.in. przez Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie w serii: *Materiały do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej*, red. nauk. J. K. Ostrowski, cz. I: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, T. 1-16, Kraków 1993-2008; cz. II: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa nowogródzkiego*, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2003-2006; cz. III: *Kościóły i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa wileńskiego*, red. nauk. M. Kałamajska-Saeed, T. 1-2, Kraków 2005-2008 (planowana jest edycja kolejnych tomów serii).

Równolegle prowadzona jest inwentaryzacja cmentarzy cywilnych i zachowanych na nich zabytków sepulkralnych, również finansowana ze środków Ministra. Akcja inwentaryzacyjna zabytków sepulkralnych prowadzona przez instytucje i osoby prywatne, a finansowo wspierana przez Ministra, obejmuje wybrane miejscowości m.in. na Białorusi, Litwie, Łotwie i Ukrainie oraz w Mołdowie, a od 2008 r. również na terenie Gruzji. Łączna liczba zgromadzonych w Departamencie kart inwentaryzacyjnych nagrobków polskich przekracza 35 tysięcy sztuk.

Departament Dziedzictwa Kulturowego koordynuje również prace inwentaryzacyjno-dokumentacyjne zbiorów polskich, przechowywanych obecnie w muzeach Ukrainy (Lwów, Kijów, Łuck). Materiały pozyskane w trakcie kwerend badawczych, realizowanych wspólnie z pracownikami ukraińskich muzeów, są sukcesywnie publikowane (w formie dwujęzycznych katalogów) w serii wydawniczej „Poza Krajem”.

Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX w. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego uczestniczy w finansowaniu – w głównej mierze za pośrednictwem polskich organizacji pozarządowych – prac konserwatorskich i/lub remontowo-budowlanych, prowadzonych przez polskich specjalistów w wybranych, szczególnie cennych obiektach zabytkowych na terytorium Białorusi, Litwy, Łotwy, Rosji i Ukrainy.

Ze środków Ministra dofinansowane lub sfinansowane w całości zostały prace konserwatorskie i remontowe w następujących zabytkowych obiektach sakralnych na Białorusi: w Brześciu, Grodnie (katedra i kościół pobrygidkowski), Gudohaju, Holszanach, Iszkoldzi, Iwieńcu, Kiemieliszkach, Kosowie Poleskim, Krzemienicy, Łowczycach (meczet tatarski), Łyskowie, Mścisławiu, Nieświeżu, Nowogródku, Oszmianie, Rosi, Różanej, Słonimiu (kościół pobernardyński), Strubnicy, Surwiliszkach, Wołożynie i Wołpie. Dofinansowano również zabezpieczenie ruin zamków w Krewie i Nowogródku.

Na Ukrainie Minister angażował się finansowo w prace konserwatorskie i remontowe w poniższych zabytkowych obiektach architektury sakralnej w: Berdyczowie, Bołszowcach, Bóbrce, Braclawiu, Brzeżanach, Brzozdowcach, Busku, Czerniowcach, Dąbrowicy, Dobromilu, Drohobyczu, Dunajowie, Glinianach, Hołobach, Kałuszu, Kamieńcu Podolskim (katedra łacińska i kościół poddominikański), Kołomyi, Kowlu, Kutach, we Lwowie (katedra łacińska, katedra ormiańska, kościół franciszkański, pałac Arcybiskupów Łacińskich, Cmentarz Łyczakowski, d. Biblioteka Baworowskich), Lubomlu, Łopatynie, Łucku (katedra), Mikulińcach, Nowym Mieście, Olyce, Podhorcach (zamek), Rohatynie, Rudkach, Skolem, Stryju (figura Matki Boskiej), Świrżu (płyta nagrobna Gabriela Świrskiego), Zaslawiu, Zaturcach, Zbarażu i Żółkwi (dawna kolegiata, kościół poddominikański, zamek).

MKiDN współfinansował prace konserwatorskie i remontowe w obiektach polskiego dziedzictwa kulturowego na Litwie: kościołach w: Skorbcianach, Szyłanach i Turgielach oraz we dworze w Poszeszuwii. We współpracy ze stroną litewską rozpoczęto badania nad stanem zachowania założenia pałacowo-parkowego Tyszkiewiczów w Zatroczu (Užutrakis). Dotychczas określono kierunki dalszej współpracy; projekt zaowocował podpisaniem umów o współpracy

zespołu pałacowo-parkowego w Zatróczu z Muzeum-Palacem w Wilanowie i Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków.

Podobnie na Łotwie, dzięki wsparciu finansowemu MKiDN realizowano prace konserwatorskie w kościołach w Auleji, Krasławiu i Kiesiu (Cēsis) oraz w historycznym karcerze Politechniki Ryskiej (ob. Uniwersytet Łotewski w Rydze).

Na terytorium Federacji Rosyjskiej Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego był zaangażowany finansowo w prace remontowe kościoła tzw. polskiego w Moskwie, kościoła p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sankt Petersburgu i katedry w Irkucku. W całości ze środków MKiDN sfinansowane zostały prace konserwatorskie i rekonstrukcja epitafiów ks. Bogusława Radziwiłła i jego żony Marii Anny znajdujących się w historycznej katedrze królewieckiej w Kaliningradzie.

W 2008 r. wykonana została przez polskich specjalistów konserwacja obrazu „Portret Heleny Petrakowskiej” (aut. Z. Waliszewskiego) ze zbiorów Muzeum Narodowego w Tbilisi (Gruzja).

Intencją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest objęcie szerszą opieką konserwatorską wybranych zabytków sepulkralnych na obszarach tzw. Kresów Wschodnich. W ostatnich latach restauracji poddano zarówno pomniki nagrobne wybitnych Polaków (grób barona Gustawa Manteuffla, historyka Inflant i etnografa, na cmentarzu w Drycanach koło Rzeżycy na Łotwie, pomnik kompozytora Karola Lipińskiego na cmentarzu we wsi Urlów pod Zborowem na Ukrainie, grobowiec rodziny Herbertów na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie), jak i pochówki istotne przez wzgląd na ich metrykę (np. najstarsze nagrobki na katolickim cmentarzu w stolicy Mołdowy, Kiszyniowie). W 2008 r. rozpoczęte zostały prace konserwatorskie na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie.

Starania Ministra doprowadziły również do upamiętnienia tablicami pamiątkowymi oraz pomnikami postaci ważnych w historii i kulturze ziem kresowych. Obecnie trwają prace nad pomnikiem Juliusza Słowackiego (proj. S. Radwański), który stanie w Kijowie, w pobliżu katedry p.w. św. Aleksandra.

W 1998 r. ówczesny Minister Kultury i Sztuki współuczestniczył w utworzeniu Muzeum Adama Mickiewicza w Zaosiu pod Nowogródkiem. Z kolei w latach 2000-2002 z inicjatywy Ministra zrealizowany został największy projekt polskiego muzealnictwa poza granicami kraju – utworzenie w dawnym dworku rodziny Słowackich w Krzemieńcu Muzeum Juliusza Słowackiego. Uroczyste otwarcie placówki przez ministrów kultury Polski i Ukrainy odbyło się we wrześniu 2004 r.

Intencją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jest obecnie utworzenie – we współpracy ze stroną ukraińską – Muzeum Josepha Conrada-Korzeniowskiego w Berdyczowie. Docelowo siedzibą Muzeum będą wytypowane pomieszczenia w berdyczowskim klasztorze OO. Karmelitów.

Podjęto również działania związane z utworzeniem Muzeum Celi Konrada w Wilnie. Projekt powstaje pod auspicjami Ministerstw Kultury obu państw, przy współpracy z Ambasadą RP oraz Instytutem Polskim w Wilnie. Otwarcie ekspozycji planowane jest na początek sezonu turystycznego 2009 r.

Wsparcie finansowe Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego ułatwiło również organizację szeregu wystaw, międzynarodowych sesji i konferencji naukowych, stanowiących jedno z głównych źródeł wymiany informacji na temat stanu badań, jak również formę integracji środowisk badawczych Europy Środkowej i Wschodniej.

Podstawową formą propagowania przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wiedzy na temat polskiej spuścizny kulturowej poza granicami Kraju (w tym na dawnych Ziemiach Wschodnich Rzeczypospolitej) pozostają wydawnictwa.

Materiały dokumentacyjne wytworzone bądź pozyskane podczas prac realizowanych przez Ministerstwo są oczywiście udostępniane osobom zainteresowanym. Wykorzystują je m.in.

naukowcy, studenci i dziennikarze zajmujący się szeroko pojmowaną problematyką ochrony spuścizny kulturowej poza granicami Polski czy dziedzictwa rozproszonego.

Realizację polityki Ministra w sferze ochrony spuścizny kulturowej za wschodnią granicą ułatwia ściśle współdziałanie z Ministerstwem Spraw Zagranicznych (zwłaszcza zaś z polskimi placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi) oraz podmiotami od lat zaangażowanymi w prace na tych obszarach: Kościołem, instytucjami kultury, uczelniami wyższymi czy całym szeregiem organizacji pozarządowych. Dzięki stałemu dialogowi oraz merytorycznej i finansowej współpracy z partnerami społecznymi możliwe jest zarówno pełniejsze rozpoznanie potrzeb w zakresie rewaloryzacji polskiego dziedzictwa kulturowego, jak i objęcie pomocą większej liczby zabytków na obszarach tzw. Kresów Wschodnich.

Pozostał z szanowaniem,

ZOB. MINISTRA KULTURY
I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
PRZES. SEKRETARZ STANU
Tomasz Merta
Tomasz Merta